

УДК 657.37:336

**РОЗВИТОК ІНСТРУМЕНТАРІЮ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОЇ
КОРПОРАТИВНОЇ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ****Пилипенко Л.М., к.е.н.***Національний університет «Львівська політехніка»*

Метою статті є дослідження напрямів розвитку методичного інструментарію аналізу фінансової звітності підприємств постіндустріальної економіки. Встановлено, що існуюча методика аналізу фінансово-майнового стану і результатів діяльності підприємств постіндустріальної економіки є малоефективною і недосконалою, оскільки не спроможна оцінити вплив інтелектуальних факторів. Запропоновано два підходи розвитку методології аналізу фінансової звітності: розробка нових індикаторів оцінювання інтелектуального потенціалу підприємства в межах існуючої методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності як основного джерела аналізу; формування методики аналізу звітності, що базується на розширеній методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності шляхом включення до їх об'єктів всіх складових інтелектуального потенціалу підприємства, агрегованих в інтелектуальних активах та інтелектуальному капіталі.

Ключові слова: фінансовий аналіз, аналіз фінансової звітності, інтелектуальний потенціал, інтелектуальні активи, інтелектуальний капітал.

UDC 657.37:336

**DEVELOPMENT OF ANALYSIS TOOLS OF CORPORATE
FINANCIAL REPORTING OF POSTINDUSTRIAL ECONOMY
COMPANIES****Pylypenko L., PhD in Econ.Sc.***National University «Lvivska Politechnika»*

The aim of the article is the study of development directions of methodological tools of analysis of postindustrial economy companies' financial reporting. It has been defined, that existing method of analysis of financial position and performance of postindustrial economy companies lacks efficiency and is imperfect because it isn't able to evaluate the impact of intellectual factors. Two approaches for the development of financial reporting analysis methodology have been proposed: introduction of new indicators for the company's intellectual potential evaluation within existing methodology of accounting and financial reporting as the main sources of analysis; formation of reporting analysis method, that is based on the expanded methodology of accounting and financial reporting by including to their objects all components of company's intellectual potential, aggregated in intellectual assets and in intellectual capital.

Keywords: financial analysis, analysis of financial statements, intellectual potential, intellectual assets, intellectual capital.

Актуальність проблеми. Розвиток сучасної економіки має інформаційно-інтелектуальне спрямування і відбувається здебільшого під дією факторів нематеріального характеру. Поряд з традиційними економічними факторами (земля, праця, капітал) значного рівня важливості набуває інтелектуальний фактор (фактор знань), який фактично виявився основною рушійною силою розвитку економіки загалом й окремих економічних суб'єктів. Аналіз тенденцій на фондових біржах засвідчує, що найдинамічнішого зростання капіталізації досягають саме високотехнологічні компанії, а не фінансові чи енергетичні, як це відбувалось буквально років п'ятнадцять тому назад.

Нові умови функціонування та новітні фактори і ресурси забезпечення ефективної діяльності компаній актуалізують потребу розвитку існуючих чи вироблення нових адекватних інструментів аналізування та оцінювання продуктивності використання (споживання) як окремих видів таких ресурсів, так і їх синергетичної взаємодії з традиційними фінансово-матеріальними засобами. Існуючий аналітичний апарат значним чином виявився застарілим і непридатним для оцінювання фінансово-майнового стану компаній і результатів їхньої діяльності, а особливо для формування інформаційної бази прогнозування потенціалу їх подальшого економічного функціонування. Як приклад можна навести суперечливі тенденції зростання ринкової вартості й інвестиційної привабливості збиткових підприємств високотехнологічного сектору, що практично неможливо пояснити за допомогою існуючого методологічного апарату економічного аналізу та спорідненого з ним управлінського інструментарію.

Безперечно, пов'язувати недосконалість оцінно-аналітичного апарату дослідження ефективності діяльності підприємств лише з методологією традиційно використовуваного для таких цілей економічного аналізу при існуючій інформаційній базі, якою є система бухгалтерського обліку та фінансової звітності, не зовсім доречно. Проте, сукупно недоліки як методології аналізу, так і методології обліку і звітності формують значну науково-практичну проблему у сфері економічного управління, яка сьогодні вже набула глобального масштабу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізу фінансової звітності у своїх працях розглядали чимало науковців, зокрема, Загородній А.Г., Кіндрацька Л.М., Лоханова Н.О.,

Максімова В.Ф., Мних Є.В., Олійник О.В., Лазаришина І.Д., Пилипенко О.І., Чумаченько М.Г., Шкарабан С.І., Савицька Г.В., Бланк І.О. та багато інших. Їхні наукові праці здебільшого присвячені питанням розвитку теорії, методології й організації економічного аналізу, а також методики аналізу фінансових звітів чи інвестиційно-фінансових характеристик діяльності підприємств. Проте, розроблені методики фінансового аналізу чітко «прив'язані» до його інформаційної бази – фінансової звітності, формат якої не відповідає ані стану розвитку економіки та суспільно-економічних відносин, ані сучасному технологічному укладу.

За методикою С.Ю. Глазьева [4] технологічний розвиток економіки поділяють на сім технологічних укладів. Чим вищий технологічний уклад, тим вищий рівень наукомісткості виробництва і виробленої продукції, а отже більший вплив інтелектуального фактора на економічний розвиток та створення додаткової вартості. За оцінками експертів економіки високорозвинутих держав (США, Японія, Західна Європа) за структурою виробленої продукції в переважній більшості належать до п'ятого технологічного укладу, який розпочався у 80-их рр. ХХ ст. і триватиме орієнтовно до 2020 р. Базовими галузями п'ятого технологічного укладу є мікроелектроніка, телекомунікації, програмне забезпечення, біотехнології, генна інженерія та інші галузі високих технологій. В структурі вартості як вхідних ресурсів, так і вихідної продукції підприємств цього технологічного укладу переважна частка припадає на нематеріальні об'єкти інформаційно-інтелектуального характеру.

За оцінками В. Василенка [2], станом на 2010 р. за структурою вартості виробленої продукції понад половина економіки України (57,9 %) належала до третього технологічного укладу (чорна металургія, залізниця, кораблебудування, неорганічна хімія, важке машинобудування, електроенергетика), трошки більше третини (38 %) – до четвертого технологічного укладу (автомобілебудування, літакобудування, органічна хімія (нафтохімія), кольорова металургія), і лише 4 % – до п'ятого технологічного укладу, який у розвинених державах вже завершується. Проте ще тривожнішою є структура інвестицій та витрат на інновації, понад 90 % яких також припадали на третій і четвертий технологічні уклади.

Третій і четвертий технологічні уклади фактично відповідають індустріальній епісї розвитку суспільно-економічних відносин з низьким рівнем наукомісткості продукції. Для такого рівня розвитку суспільно-економічних відносин і технологічних укладів існуючий аналітичний апарат можна характеризувати як адекватний і достатній для об'єктивного оцінювання фінансово-майнового стану і ефективності діяльності підприємств. Цим, на нашу думку, можна пояснити недостатнє висвітлення проблеми розроблення оцінно-аналітичного інструментарію для постіндустріальної економіки серед вітчизняних науковців.

Формулювання невирішеної частини загальної проблеми. Складність аналізу фінансово-майнового стану і ефективності діяльності підприємств постіндустріального типу (п'ятого і вище технологічного укладу) насамперед пов'язана з недосконалістю існуючої імперативної методології бухгалтерського обліку, яка через принцип об'єктивації обмежує визнання і репрезентацію у звітності нематеріальних об'єктів, створених власними силами підприємства. Таким чином, єдине джерело публічної фінансової інформації для зовнішніх стейкхолдерів підприємства фактично позбавлене об'єктивної і повної інформації про основний його ресурс і фактор економічного потенціалу. Це одна з основних проблем аналізу фінансової звітності підприємств постіндустріального типу.

Ще однією важливою проблемою аналізу фінансової звітності є оцінка ефективності діяльності підприємства, особливо з точки зору інвестора чи акціонера (рентабельність акціонерного капіталу). Ця проблема обумовлена: по перше, необхідністю врахування впливу різноманітних гібридних інструментів власного капіталу чи інших фінансових інструментів (опціони, варанти, розбавляючі і антирозбавляючі акції тощо); по друге, значною кількістю індикаторів ефективності, розрахованих на основі бухгалтерського прибутку (прибуток від операційної діяльності, чистий прибуток, сукупний дохід, EBITDA тощо) та залежністю їх величини від облікової політики підприємства.

Метою статті є дослідження напрямів розвитку методичного інструментарію економічного аналізу для оцінювання фінансово-майнового стану і результатів діяльності підприємств постіндустріальної економіки, зорієнтованого на показники публічної фінансової звітності.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток сучасної економіки зумовлює застосування інтелектуальних ресурсів як невід'ємної та обов'язкової умови ефективного функціонування її суб'єктів. Аналіз інтелектуальної складової економічного потенціалу підприємства є першочерговим завданням в оцінюванні перспектив його подальшого розвитку. З погляду публічної репрезентації фінансової інформації про підприємство, можна зазначити, що окремі компоненти його інтелектуального потенціалу безпосередньо відображені лише в балансі за статтю «Нематеріальні активи». Проте, ця стаття не повністю репрезентує наявний інтелектуальний потенціал підприємства, що обумовлено вище зазначеними недоліками методології бухгалтерського обліку, зокрема так званим принципом об'єктивації. Пошук шляхів вирішення означеної проблеми, на нашу думку, можна здійснювати у двох напрямках:

1) розвивати окремі (цілеорієнтовані) інструменти оцінювання інтелектуального потенціалу, включаючи до традиційної бази аналізу додаткові індикатори, розрахунок яких базується на відмінних від фінансової звітності джерелах інформації, як публічних (наприклад, індикатори фінансового ринку), так і непублічних;

2) розвивати методологію бухгалтерського обліку як засіб розширення базової основи аналізу в напрямі забезпечення більш об'ємної і об'єктивної обліково-звітної репрезентації компонентів інтелектуального потенціалу підприємств.

Одним із способів визначення обсягу недооціненого інтелектуального потенціалу є методи порівняння балансової та ринкової вартості підприємства (Market-to-Book Value, коефіцієнт Тобіна тощо) [3]. Багато експертів (зокрема, з оцінки вартості активів та майнових комплексів) і науковців перевищення ринкової вартості підприємства над балансовою схильні вважати вартістю переоціненого його інтелектуального капіталу. Проте, не зважаючи на простоту, цей метод має істотні недоліки:

– ринкова вартість підприємства, виражена курсом його акцій, істотним чином залежить від волатильності ринку та спекулятивних тенденцій на ньому. Інколи амплітуда динаміки курсу акцій настільки велика, що нівелює будь-які судження про реальну вартість такого підприємства на основі його капіталізації, і тим більше про вартість його інтелектуального капіталу;

– його можна застосувати лише до публічних підприємств, акції яких вільно котуються на фондових біржах. Використання в цьому методі оціночної справедливої вартості замість ринкової ще більше викривлює його результати. Справедлива вартість підприємства, оцінена за будь-яким з відомих підходів (доходний, витратний чи порівняльний), є досить суб'єктивною, оскільки її розрахунок базується на численних теоретичних обмеженнях й умовностях та судженнях експерта-оцінювача тощо.

Крім нематеріальних активів, баланс підприємства містить інші статті, які можуть репрезентувати певні компоненти інтелектуального потенціалу. До таких статей зокрема належать «Витрати майбутніх періодів» і «Гудвіл». До сукупності витрат майбутніх періодів відносять, зокрема, витрати на дослідження і розробки, які за своєю суттю є інноваційними та спрямованими на розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Проте не всі витрати на дослідження і розробки є продуктивними, оскільки не всі дослідження і розробки завершуються прикладними результатами – формуванням продуктивного економічного ресурсу, який в майбутньому може принести економічні вигоди підприємству. Крім того, для забезпечення економічної ефективності обсяг економічних вигод повинен істотно перевищувати обсяг витрат на дослідження і розробки. Якщо ж результати досліджень і розробок не можуть принести економічних вигод в майбутньому, або ж обсяг таких вигод є недостатнім, то витрати на їх здійснення є непродуктивними і до моменту їхнього списання фактично акумулюють в балансі «токсичні активи».

Найвищий рівень витрат на дослідження і розробки характерний для високотехнологічного сектору економіки. Саме в цьому секторі й можна спостерігати найбільший обсяг токсичних активів на балансах підприємств, особливо у так званих стартапів, багато з яких банкрутують в перші роки діяльності.

Таким чином, зовнішні стейкхолдери можуть врахувати витрати на дослідження і розробки при оцінюванні інтелектуального потенціалу підприємства (зокрема, його інтелектуально-інноваційної складової) за умов:

- розкриття інформації про структуру витрат майбутніх періодів у примітках до фінансової звітності та наявності серед їх складу витрат на дослідження і розробки;
- наявності підтвердження продуктивності витрат на дослідження і розробки (тестування продуктивності) у примітках.

Гудвіл утворюється при об'єднанні підприємств чи поглинанні одного підприємства іншим. Аналіз обставин і факторів утворення гудвілу свідчить, що він обумовлений здебільшого такими причинами: ефектом синергії при об'єднанні бізнесів; недооцінкою вартості активів поглинутих (приєднаних) підприємств; неврахуванням у складі активів поглинутих (приєднаних) підприємств нематеріальних об'єктів, які здатні генерувати економічні вигоди. Структура гудвілу найбільших високотехнологічних компаній, розкрита у примітках до їх фінансової звітності, переважно характеризує його інтелектуальне походження. Зокрема компанії «Apple», «Google Inc.», «Microsoft Corporation» розкривають структуру свого гудвілу через компоненти інтелектуального капіталу – Marketing-related (trade names), Technology-based, Customer-related [7].

Позицію цих компаній щодо розкриття гудвілу, на нашу думку, можна вважати цілком об'єктивною і адекватною. Превалювання концепції справедливої вартості над концепцією первісної (історичної) вартості у провідних міжнародних системах стандартизації бухгалтерського обліку і фінансової звітності практично виключає можливість недооцінки вартості активів публічних компаній. А ефект синергії при об'єднанні бізнесу, який раніше обумовлювався економією виробничих витрат (постійних, накладних) та захопленням більшої частки ринку, менш актуальний в інформаційно-інтелектуальній економіці, де маркетингова стратегія базується не на збільшенні частки ринку, а на створенні нових ринків для нових продуктів.

Таким чином гудвіл, за умови об'єктивного тестування його вартості на знецінення, також може бути одним з індикаторів характеристики інтелектуального потенціалу підприємства. Проте, він репрезентує не весь обсяг потенціалу підприємства, а лише його частину, яка стосується приєданого бізнесу.

З урахуванням вказаних аргументів та методологічних обмежень щодо репрезентації інтелектуального потенціалу в публічній фінансовій звітності підприємства, можна запропонувати такий його балансовий індикатор (I_{III}^{σ}):

$$I_{III}^{\sigma} = \frac{HA + B_{DP} + \Gamma}{K}, \quad (1)$$

де HA – вартість нематеріальних активів підприємства;

B_{DP} – обсяг акумульованих продуктивних витрат на дослідження і розробки підприємства;

Γ – сума гудвілу, відображеного в балансі підприємства.

Множина значень I_{III}° становить $[0;1]$. Чим вище значення I_{III}° , тим більшу роль в діяльності підприємства відіграють активи інтелектуального походження і тим вищий рівень інтелектуального потенціалу, репрезентованого в його балансі.

Одним з можливих шляхів розвитку обліково-звітної репрезентації компонентів інтелектуального потенціалу підприємства і, відповідно методів аналізу, є обґрунтована в [8] пропозиція включення до бухгалтерських об'єктів і статей фінансової звітності інтелектуальних активів та інтелектуального капіталу. Але така пропозиція потребує розширення концептуальної основи фінансової звітності, зокрема шляхом доповнення її концепцією збереження інтелектуального капіталу.

Якщо припустити можливість репрезентації в активі балансу підприємства всіх його інтелектуальних ресурсів, а в пасиві – інтелектуального капіталу, можна формалізувати кілька індикаторів його інтелектуального потенціалу (2)-(7).

$$I_{\text{м}}^{\text{К}} = \frac{IK}{K}, \quad (2)$$

де $I_{\text{м}}^{\text{К}}$ – інтелектуаломісткість капіталу підприємства;

IK – обсяг інтелектуального капіталу підприємства, представленого в його балансі;

K – сумарний обсяг капіталу підприємства.

$I_{\text{м}}^{\text{К}}$ відображає частку інтелектуального капіталу у вартості загального капіталу підприємства. Цей індикатор характеризує рівень інтелектуальної складової продуктивної енергії капіталу підприємства.

$$I_{\text{м}}^{\text{А}} = \frac{IA}{A}, \quad (3)$$

де $I_{\text{м}}^{\text{А}}$ – інтелектуаломісткість майна (активів) підприємства;

IA – вартість інтелектуальних активів підприємства, представлених в його балансі;

A – сумарна вартість всіх активів підприємства (валюта балансу).

$I_{\text{м}}^{\text{А}}$ відображає частку інтелектуальних активів у вартості всього майна (активів) підприємства.

$$I_{\text{м}}^{\text{Д}} = \frac{Am_{IA}}{B^{\text{Д}}}, \quad (4)$$

де $I_{\text{м}}^{\text{Д}}$ – інтелектуаломісткість операційної діяльності підприємства;

Am_{IA} – обсяг амортизації інтелектуальних активів за звітний період;

$B^{\text{Д}}$ – обсяг операційних витрат діяльності за звітний період.

$$I_{\text{е}}^{\text{Д}} = \frac{\text{Дох}^{\text{Д}}}{Am_{IA}}, \quad (5)$$

де I_m^D – інтелектуаловіддача в операційній діяльності підприємства;
 $Дох^D$ – обсяг операційного доходу від діяльності за звітний період.

$$I_m^{np} = \frac{АМ_{IA}^{sup}}{C^{np}}, \quad (6)$$

де I_m^{np} – інтелектуаломісткість продукції підприємства;
 $АМ_{IA}$ – обсяг амортизації інтелектуальних активів, які використовують у виробництві продукції, за звітний період;
 C^{np} – собівартість реалізованої продукції за звітний період.

$$I_{\epsilon}^{np} = \frac{Дох^{np}}{АМ_{IA}^{sup}}, \quad (7)$$

де I_m^{np} – інтелектуаловіддача продукції підприємства;
 $Дох^{np}$ – обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції за звітний період.

Зважаючи на те, що в постіндустріальній економіці інтелектуальний фактор є визначальним у створенні додаткової вартості, I_m^{np} є важливим індикатором не лише інтелектуального, але й загального економічного потенціалу підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Традиційний фінансово-економічний аналіз показників фінансової звітності є основним методичним інструментом оцінки фінансово-майнового стану та результатів діяльності підприємств. Проте, використовувана в теорії і практиці методика фінансового аналізу виявилась недосконалою та малоефективною для умов постіндустріальної економіки, що спричинено неспроможністю об'єктивно кількісно оцінити вплив інтелектуальних факторів на фінансово-економічну позицію та ефективність функціонування підприємств.

Розвиток методології аналізу фінансової звітності з метою удосконалення оцінки інтелектуального потенціалу підприємств пропонується здійснювати за двома підходами:

1) розроблення нових індикаторів оцінювання інтелектуального потенціалу підприємства в межах існуючої методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності як основного джерела аналізу. Цей підхід здебільшого передбачає порівняння ринкової та балансової вартостей підприємств або визначення частки балансових компонент інтелектуального капіталу (нематеріальні активи, витрати на дослідження і розробки, гудвіл) в сукупному капіталі підприємства. При цьому акцентується, що такі методи мають суттєві недоліки й обмеження, котрі призводять до викривлення оцінок інтелектуального потенціалу;

2) розширення існуючої методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності, що дасть змогу більш об'ємно репрезентувати компоненти інтелектуального потенціалу в балансі підприємства: в активі – інтелектуальні активи, в пасиві – інтелектуальний капітал. Цей підхід початково потребує зміни концептуальних засад обліку і звітності, принципи побудови яких і стануть базовою основною формулювання методології адаптивної системи економічного аналізу. Наведене визначає позицію автора щодо найбільш доцільних напрямів подальших наукових досліджень в означеній предметній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар М. Сучасні тенденції розвитку теорії обліку, аналізу та аудиту / М. Бондар // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 13-16.
2. Василенко В. Технологические уклады в контексте стремления экономических систем к идеальности // Соціально-економічні проблеми і держава : журнал. — Тернополь, 2013. — Т. 8, № 1. — С. 65-72.
3. Волощук Л.О. Методичні засади та проблеми оцінювання інтелектуальної складової інноваційного розвитку промислового підприємства / Л.О. Волощук // Економічний аналіз. – 2014. – Том 18, № 2. – С. 87-94.
4. Глазьев С.Ю. Эволюция технико-экономических систем: возможности и границы централизованного регулирования / С.Ю. Глазьев, Д.С. Львов, Г.Г. Фетисов. – М.: Наука, 1992. – 207 с.
5. Лазаришина І.Д. Економічний аналіз: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.06.04 / Лазаришина І.Д. ; Тернопільський держ. економічний ун-т. - Т., 2006. - 36 с.
6. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: теорія, методологія, організація : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.09 / Олійник О.В. ; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. - К., 2009.-36 с.
7. Пилипенко Л.М. Ринкова вартість компанії: паритетність показників фінансової звітності і ринкових методів оцінювання / Л.М. Пилипенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9-1. Част. 1. – С. 225-228.
8. Пилипенко Л.М. Розвиток концептуальних засад бухгалтерського обліку та репрезентації у фінансовій звітності інтелектуального потенціалу підприємств / Л.М. Пилипенко // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: збірник наукових праць. – 2015. – № 4 (47).
9. Спільник І. Економічний аналіз і виклики глобалізації / І. Спільник // Економічний аналіз. – 2008. – Вип. 3 (19). – С. 14-17.